

Źródło: <http://pl.fotolia.com/id/53650373>

KURS

**Przepisy/Elementy
prawa cywilnego i prawa pracy**

MODUŁ

Odpowiedzialność cywilna

3 Odpowiedzialność cywilna – pojęcie, rodzaje

3.1 Pojęcie odpowiedzialności cywilnej

Pojęcie **odpowiedzialności cywilnej** jest jedną z podstawowych instytucji, na których opiera się system prawa cywilnego, a jednak mimo to, trudno jest znaleźć jednoznaczną definicję tego pojęcia.

Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia.

Art. 415 Kodeksu cywilnego

W najszerszym ujęciu (sensu largo) można stwierdzić, iż **odpowiedzialność cywilna** to sytuacja prawna, w której powstaje zobowiązanie podmiotu do świadczenia odszkodowania za szkodę wyrządzoną wskutek naruszenia norm cywilnoprawnych regulujących stosunki umowne, jak i pozaumowne. Odpowiedzialność cywilna jest odpowiedzialnością majątkową sprawcy wobec osoby poszkodowanej za wyrządzoną szkodę i celem jej jest **kompensacja szkody**.

Rysunek 3.1 Odpowiedzialność cywilna

Źródło: <http://pl.fotolia.com>

Wyróżniamy dwa sposoby naprawiania wyrządzonej szkody:

- poprzez przywrócenie do stanu poprzedniego – co nie zawsze jest możliwe;
- wypłacenie odszkodowania.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się dwa typy odpowiedzialności mianowicie odpowiedzialność: **sprawczą i gwarancyjną**. Wyodrębnione one zostały, przy wzięciu pod uwagę kryterium podmiotu odpowiedzialnego za naprawienie szkody. Jeżeli podmiotem tym jest sprawca szkody – w szerokim rozumieniu sprawstwa obejmującym czyny własne, podopiecznych, podwładnych itp. – mówimy o odpowiedzialności

sprawczej (indywidualnej). Konieczną jej przesłanką jest istnienie związku przyczynowego między zachowaniem sprawcy szkody a powstałą szkodą. Z odpowiedzialnością gwarancyjną mamy zaś do czynienia, gdy podmiot odpowiedzialny za naprawienie szkody nie jest sprawcą. W tym typie odpowiedzialności związek przyczynowy zastąpiony został związkiem normatywnym – przepisem ustawy lub postanowieniem umowy. Odpowiedzialność sprawcza jest instytucją pierwotną w stosunku do gwarancyjnej a typowym przykładem tej drugiej jest odpowiedzialność ubezpieczeniowa.

Odpowiedzialność deliktowa – jeden z dwóch tradycyjnie wyróżnianych reżimów odpowiedzialności cywilnej. Wyróżnia się ją ze względu na źródło zobowiązania, którym jest dopuszczenie się czynu niedozwolonego. Zdarzenie to powoduje powstanie między sprawcą a poszkodowanym cywilnoprawnego stosunku zobowiązaniowego.

Przykładem odpowiedzialności deliktowej jest:

- zarysowanie komuś samochodu;
- przywłaszczenie cudzej własności – kradzież;
- wybicie szyby piłką w domu sąsiada.

Odpowiedzialność kontraktowa to odpowiedzialność cywilnoprawna wynikająca z niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązku, który powstał na podstawie czynności prawnej i obejmująca obowiązek naprawienia wynikłej z tego szkody.

Przykłady odpowiedzialności kontraktowej:

- niewykonanie remontu w terminie określonym w umowie lub nieodpowiednie jego wykonanie;
- źle zamontowane drzwi przez firmę wymieniającą drzwi (nie domykają się);
- niezapłacenie rachunku za telefon.

3.2 Rodzaje odpowiedzialności cywilnej

Rozpatrując typy odpowiedzialności cywilnej, musimy wziąć pod uwagę kryterium podziału, które będzie wskazówką, jak sklasyfikować daną odpowiedzialność. Biorąc pod uwagę podstawy prawne, odpowiedzialność cywilną możemy podzielić na odpowiedzialność deliktową i kontraktową.

Rysunek 3.2 Rodzaje odpowiedzialności cywilnej

Źródło: opracowanie własne

Odpowiedzialność deliktowa uregulowana jest przede wszystkim w art. 415–449 Kodeksu cywilnego. Pojęcie czynu niedozwolonego (deliktu), które pojawia się w kodeksie cywilnym jest pojęciem szerokim.

Czynem niedozwolonym jest działanie bądź zaniechanie sprzeczne z prawem lub zasadami współżycia społecznego. Czynem niedozwolonym mogą być również uznane również skutki czynów, które w istocie nie mają znamion bezprawności, jak również skutki zdarzeń, które nie są ludzkim działaniem bądź zaniechaniem działania, np. szkody wyrządzone przez zwierzęta lub rzeczy, za naprawienie, których określona osoba jest jednak odpowiedzialna. Jeśli chodzi zaś o zaniechanie, to tylko wtedy grozi ono pociągnięciem do odpowiedzialności, gdy istniał prawny obowiązek działania, np. udzielenie pomocy osobie rannej w wypadku¹.

Rysunek 3.3 Czyn niedozwolony

Źródło: pl.fotolia.com

¹ Stelmachowski A., Zarys teorii prawa cywilnego, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 1998

Czyn niedozwolony jest źródłem stosunku zobowiązaniowego. Każde zdarzenie wyrządzające szkodę innej osobie powoduje powstanie stosunku zobowiązaniowego, zarówno wtedy, gdy strony nie są związane stosunkiem obligacyjnym, jak i wtedy, gdy szkoda powstała poza tym stosunkiem. Zastosowanie odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych jest niezależne od tego, czy stronami stosunku zobowiązaniowego są osoby fizyczne, osoby prawne, czy też podmioty nieposiadające osobowości prawnej.

Drugim rodzajem odpowiedzialności cywilnej jest **odpowiedzialność kontraktowa** (art. 471 k.c.):

Dłużnik obowiązany jest do naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, chyba że niewykonanie lub nienależyte wykonanie jest następstwem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi.

Art. 471 Kodeksu cywilnego

Gdy dłużnik nie spełnia świadczenia, które zgodnie z treścią stosunku prawnego należy się wierzycielowi – po stronie wierzyciela powstaje uprawnienie do domagania się świadczenia przy zastosowaniu przymusu państwowego. Gdy ten sposób uzyskania świadczenia nie może zostać zastosowany, dłużnik musi liczyć się z roszczeniem ze strony wierzyciela o naprawienie szkody, która wyniknęła z niewykonania bądź nienależytego wykonania zobowiązania. O odpowiedzialności kontraktowej możemy mówić tylko w stosunkach pomiędzy dłużnikiem a wierzycielem. Istnienie ważnego zobowiązania, którego dłużnik z przyczyn leżących po jego stronie nie wykonał lub wykonał w sposób nienależyty (w wyniku, czego wierzyciel doznał szkodę) jest warunkiem tej odpowiedzialności. Reżim odpowiedzialności kontraktowej obejmuje odpowiedzialność związaną z niewykonaniem jakiegokolwiek istniejącego zobowiązania, niezależnie od sposobu jego powstania. Najczęściej dotyczy on zobowiązań umownych, lecz może również odnosić się do zobowiązań wynikłych z innego zdarzenia prawnego, np. alimenty, świadczenia odszkodowawcze.

W odpowiedzialności kontraktowej jedyną osobą uprawnioną do dochodzenia odszkodowania jest **wierzyciel**. Może on żądać w tym trybie jedynie naprawienia szkody majątkowej, przy czym istotne elementy szkody na osobie mogą być rekompensowane w reżimie odpowiedzialności deliktowej. Kodeks cywilny przewiduje określone udogodnienia dowodowe dla wierzyciela. Dochodząc od dłużnika odszkodowania, musi wykazać on fakt istnienia zobowiązania, poniesienia szkody wynikłej z niewykonania bądź nienależytego wykonania zobowiązania, a także związek przyczynowy między wymienionymi elementami. Wierzyciel nie ma przymusu udowodnienia winy dłużnika, gdyż art. 471 k.c. zakłada jej domniemanie w każdym przypadku niewykonania zobowiązania zgodnie z jego treścią. Chcąc uwolnić się od odpowiedzialności za szkodę, dłużnik musi udowodnić, że niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania jest następstwem okoliczności, za które dłużnik nie odpowiada.

RÓŻNICE POMIĘDZY ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ KONTRAKTOWĄ A ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ DELIKTOWĄ

- w przypadku odpowiedzialności kontraktowej osobą uprawnioną do dochodzenia odszkodowania jest wyłącznie wierzyciel;
- wierzyciel może dochodzić jedynie naprawienia szkody majątkowej;
- jeżeli dojdzie do szkody na osobie, to może ona zostać naprawiona wyłącznie w trybie odpowiedzialności deliktowej;
- odpowiedzialność kontraktowa opiera się na zasadzie winy, lecz pozycję poszkodowanego wzmacnia domniemanie prawne, że nawet, jeżeli niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania nastąpiło wskutek okoliczności od niego niezależnych, to i tak ponosi odpowiedzialność;
- zakres odpowiedzialności dłużnika można ustalić umownie. Obie strony ustalają zakres odpowiedzialności dłużnika w formie umowy pisemnej. W umowie cywilnoprawnej można umieścić zapis, że naprawienie szkody przez dłużnika nastąpi w formie zapłaty sumy pieniężnej tytułem kary umownej, bez względu na rzeczywistą wysokość szkody. Nie można natomiast wyłączyć odpowiedzialności dłużnika za szkody wyrządzone z winy umyślnej. Ma to na celu ochronę prawną interesów wierzyciela.

Tabela 3.1 Różnice odpowiedzialności cywilnej

Źródło: opracowanie własne

3.3 Przesłanki odpowiedzialności cywilnej

Niezbędnym warunkiem powstania odpowiedzialności cywilnej jest **łącznie spełnienie trzech następujących przesłanek**²:

- **uszczerbek majątkowy lub niemajątkowy (szkoda lub krzywda)**, jakiego doznaje poszkodowany we wszelkiego rodzaju dobrach chronionych przez prawo (życie, zdrowie, wolność, cześć, majątek itp.). Szkoda jest następstwem zdarzenia oraz jest podstawowym warunkiem powstania odpowiedzialności. Rodzi ona stosunek zobowiązaniowy niezależnie od istniejącego wcześniej stosunku prawnego pomiędzy danymi osobami:

² Małysz F., Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej. Odpowiedzialność cywilna, Wiadomości Ubezpieczeniowe nr 1, 2 z 1997

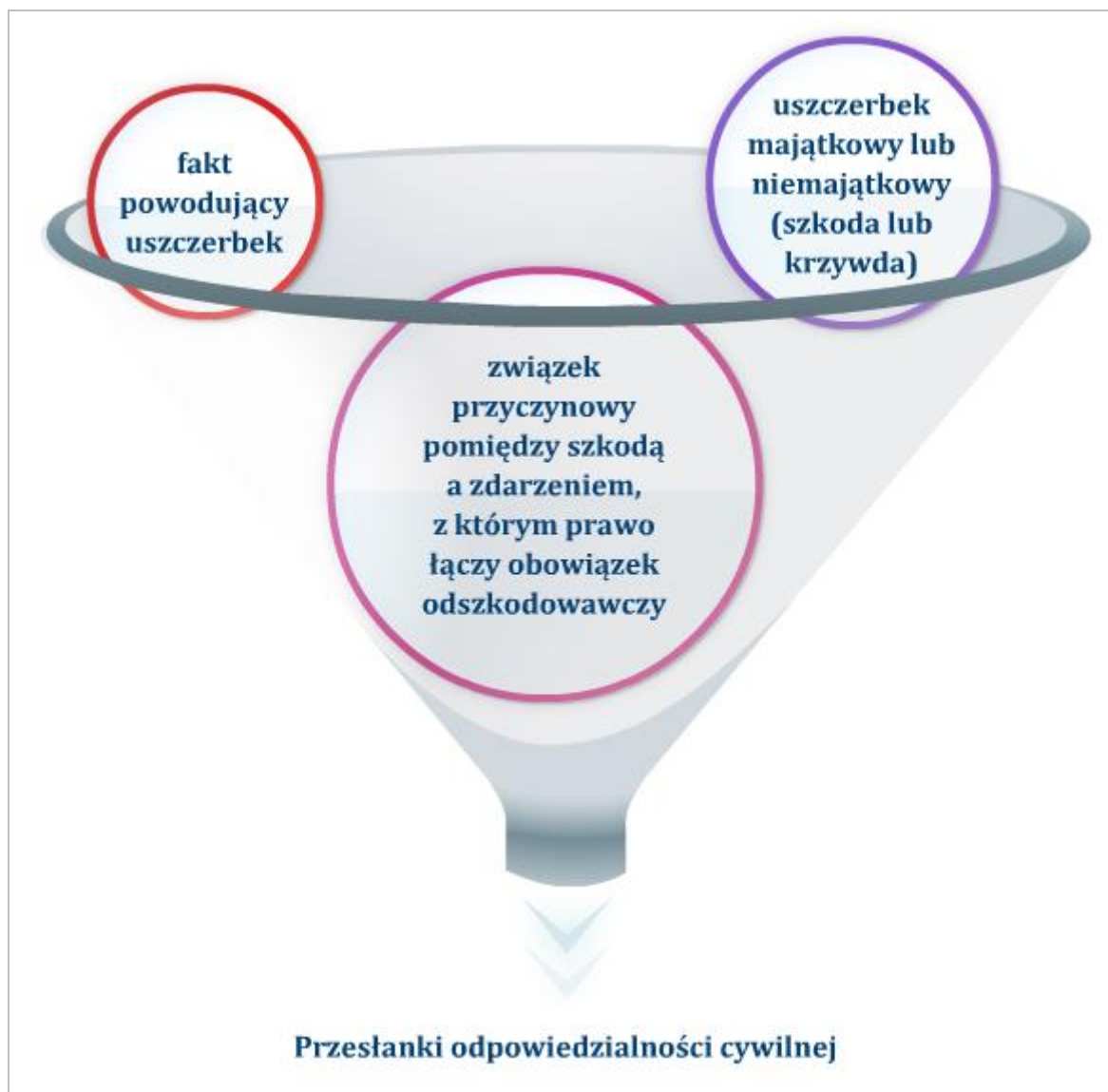
- **szkoda** – wskazuje, że sprawca ponosi odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wskutek zdarzenia, przy czym dla przyjęcia jego odpowiedzialności musi istnieć związek przyczynowy pomiędzy zdarzeniem oraz powstałą szkodą;
- **krzywda** – szkoda niemajątkowa, ściśle związana z kompensacyjną funkcją zadośćuczynienia pieniężnego. Krzywdy polegające na cierpieniach fizycznych lub psychicznych nie mogą być wprawdzie w sposób adekwatny wyrównane za pomocą świadczeń pieniężnych, natomiast świadczenia te mogą łagodzić ujemne przeżycia pokrzywdzonego przez dostarczenie mu środków majątkowych³.

„**Szkodą**, w polskim prawie cywilnym jest – wg tzw. teorii różnicy – uszczerbek, który nastąpił wbrew woli poszkodowanego, w prawnie chronionych dobrach (interesach), i który wyraża się w różnicy pomiędzy stanem dóbr, jaki istniał i jaki mógłby się w normalnej kolei rzeczy wytworzyć a stanem, jaki powstał na skutek zdarzenia wywołującego zmianę w dotychczasowym stanie rzeczy, z którym to zdarzeniem ustawodawca wiąże powstanie odpowiedzialności odszkodowawczej”⁴.

- **fakt powodujący uszczerbek**, czyli zdarzenie – ludzkie działanie, niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania lub inne zdarzenie w wyniku, którego została wyrządzona szkoda osobie trzeciej, a z którym ustawa łączy obowiązek odszkodowawczy. Szkoda sama w sobie nie jest więc warunkiem wystarczającym dla powstania odpowiedzialności;
- **związek przyczynowy pomiędzy szkodą, a zdarzeniem**, z którym prawo łączy obowiązek odszkodowawczy, przy czym kodeks cywilny stoi na gruncie tzw. adekwatnego związku przyczynowego, stanowiąc art. 361 § 1, że „*zobowiązany do odszkodowania odpowiada tylko za normalne następstwa swego działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła*”. Obowiązek naprawienia szkody powstaje z chwilą ustalenia, iż bez zdarzenia początkowego – czynu niedozwolonego – nie nastąpiłoby inne zdarzenie, jakim jest wynik ostateczny w postaci uszczerbku (majątkowego lub/i niemajątkowego).

³ Radwański Z., Olejniczak A., Zobowiązania – część ogólna, wyd. 8, Wydaw. C.H.Beck, Warszawa 2008, s. 260

⁴ Dybowski K. [w:] Radwański Z. (red.) - System Prawa Cywilnego - Tom III (1981), s. 213-214

Rysunek 3.4 Przesłanki odpowiedzialności cywilnej

Źródło: opracowanie własne

3.4 Odpowiedzialność na zasadzie winy i ryzyka

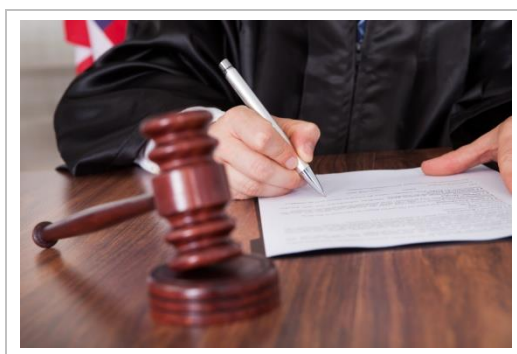
Oprócz wymienionych wyżej stałych przesłanek istnienia odpowiedzialności cywilnej, Kodeks cywilny przewiduje dodatkowo przesłanki zmienne, które przesądzają o rodzaju tej odpowiedzialności. Przesłankami tymi są: wina, ryzyko i zasady współżycia społecznego.

Rysunek 3.5 Rodzaje odpowiedzialności cywilnej

Źródło: opracowanie własne

Na **zasadzie winy** jest to odpowiedzialność powszechna. Ustawodawca nie definiuje winy. Natomiast doktryna zgodnie przyjmuje, że pojęcie winy ma dwa elementy: obiektywny i subiektywny. Obiektywny – to bezprawność działania lub zaniechania osoby odpowiedzialnej za działanie. Subiektywny wiąże się z psychicznym nastawieniem sprawcy do czynu. Na gruncie prawa cywilnego winę określa się jako umyślną i nieumyślną, natomiast nie ma to większego znaczenia dla sprawcy (odpowiada za szkodę). Odpowiedzialność na zasadzie ryzyka musi wynikać z konkretnego przepisu i nie można jej domniemywać. Polega na tym, że jest sprawca, jest szkoda i jest poszkodowany – sprawca ponosi odpowiedzialność z samego faktu wyrządzenia szkody. Przy odpowiedzialności na zasadzie winy to poszkodowany musi udowodnić sprawcy winę, swoją szkodę i związek przyczynowy między nimi. Przy odpowiedzialności na zasadzie ryzyka poszkodowany udowadnia swoją szkodę i związek przyczynowy. Sprawca może zwolnić się z odpowiedzialności, jeżeli wykaże jedną z trzech przesłanek egzenoracyjnych: siła wyższa, wyłączna wina poszkodowanego, wyłączna wina osoby trzeciej. Siła wyższa jest to zdarzenie nagłe, zewnętrzne, którego nie można było przewidzieć ani zapobiec jego skutkom (piorun, powódź, trzęsienie ziemi).

Rysunek 3.6 Zasady win

Źródło: <http://pl.fotolia.com>

Odpowiedzialność na **zasadzie ryzyka** zwana jest odpowiedzialnością za skutek. Podstawą jej ukształtowania się jest ryzyko, jakie stwarza dla społeczeństwa zachowanie niektórych jej członków, np. prowadzących działalność gospodarczą z użyciem urządzeń wprowadzanych w ruch za pomocą sił przyrody. Jest to najostrzejsza forma odpowiedzialności niezależna od winy. Można zauważyć, że we współczesnym prawie cywilnym nabiera ona coraz większego znaczenia, ponieważ w niektórych

przypadkach zasada winy może okazać się niewystarczająca dla ochrony poszkodowanego. Chodzi tu o sytuacje, gdy napotyka się trudności, a niekiedy wręcz niemożliwe jest przypisanie subiektywnej naganności zachowaniu osoby, której działanie doprowadziło do powstania szkody. Postępujące uprzemysłowienie, mechanizacja, a także rozwój motoryzacji niosą za sobą szereg niebezpieczeństw i zagrożeń, które mogą doprowadzić do powstania szkód u różnych osób. Jeżeli w każdym przypadku poszkodowany musiałby wykazywać winę podmiotu posługującego się danym urządzeniem mechanicznym, środkiem komunikacji czy prowadzącemu przedsiębiorstwo wprowadzane w ruch za pomocą sił przyrody, odpowiedzialnemu za wyrządzenie szkody, to pozbawiałoby go to praktycznie możliwości rekompensaty takich szkód. Uzasadnione jest więc przyjęcie w tych wypadkach odpowiedzialności za sam skutek, czyli wyrządzenie szkody.

Przykłady wyrządzonej szkody:

- małżeństwo posiada dwa samochody. Mąż manewrując jednym z nich na podjeździe pod domem, z powodu niedochowania należytej ostrożności niefortunnie uderza w drugi pojazd, którym żona akurat wyjeżdża z garażu;
- firma budowlana uszkadza biegnący pod ziemią przewód. Stratą rzeczywistą zakładu energetycznego są koszty przywrócenia instalacji do stanu sprzed awarii oraz koszty tymczasowych rozwiązań podtrzymujących dostawę prądu. Utraconą korzyścią będzie natomiast wykazany przez zakład uszczerbek w zysku wynikający z niewywiązania się z umów na dostawę energii;
- pracownik firmy budowlanej ulega wypadkowi przy pracy. Ponosi koszty leczenia, diagnostyki i rehabilitacji (strata rzeczywista). Jednocześnie na kilka miesięcy zostaje wyłączony z życia zawodowego, przez co zmniejszają się jego zarobki. Utracone korzyści wiążą się z otrzymywaniem zasiłku chorobowego zamiast regularnego wynagrodzenia oraz ewentualnych premii.

W odpowiedzialności na tej zasadzie poszkodowany musi udowodnić fakt poniesienia szkody, oznaczone zdarzenie spowodowane przez osobę odpowiadającą na zasadzie ryzyka oraz związek przyczynowy pomiędzy tym zdarzeniem a zaistniałą szkodą. Przy tym rodzaju odpowiedzialności sprawca szkody może uwolnić się od odpowiedzialności jedynie w przypadkach ściśle określonych przez przepisy Kodeksu cywilnego. Okoliczności te nazywamy egzoneracyjnymi i są to:

- wyłączna wina poszkodowanego;
- wyłączna wina osoby trzeciej, za którą sprawca szkody nie ponosi odpowiedzialności (nie podlegającej nadzorowi i kontroli osoby ponoszącej odpowiedzialność na zasadzie ryzyka), a której działaniu nie można było zapobiec;
- powstanie szkody wskutek działania siły wyższej – rozumianej jako nagłe zdarzenie, które pochodzi z zewnątrz, nie można go przewidzieć i nie można mu zapobiec (np. trzęsienie ziemi, działania wojenne, akt władzy państwowej).

Uzupełnieniem odpowiedzialności na zasadzie winy i odpowiedzialności na zasadzie ryzyka jest odpowiedzialność na zasadach współżycia społecznego nazywana odpowiedzialnością na **zasadzie słuszności**. Odpowiedzialność ta ma bardzo wąskie

zastosowanie, stosuje się ją wówczas, gdy nikomu nie można przypisać odpowiedzialności na powyższych zasadach, ale z powodów etycznych uzasadnione jest obarczenie kogoś odpowiedzialnością odszkodowawczą za szkodę doznaną przez inną osobę. Odpowiedzialność na **zasadzie słuszności** polega na tym, że jest sprawca i poszkodowany, ale brak jest winy sprawcy. Jest to odpowiedzialność wyjątkowa – nie można jej domniemywać i występuje tylko tam, gdzie to przewidział konkretny przepis. Generalnie odpowiedzialność ta ma zastosowanie w sytuacjach, gdy sprawca szkody wprowadzie nie ponosi odpowiedzialności za wyrządzoną szkodę, jednakże okoliczności zdarzenia, a zwłaszcza porównanie stanu majątku sprawcy szkody i poszkodowanego przemawiają za przyznaniem mu odszkodowania. Z tych przyczyn można domagać się odszkodowania za szkodę wyrządzoną przez: małoletniego, osobę niepełnosprawną, zwierzęta oraz funkcjonariusza państwowego.

Trudno jest znaczenie zasad współzycia przecenić. Są one niezbędnym uzupełnieniem, a jednocześnie także swoistą korektą prawa w procesie jego stosowania. Nie znaczy to oczywiście, by zasady współzycia mogły zastąpić cały system prawa. Tak nie jest. Odpowiednie wyważenie proporcji jest jednym ze szczególnie trudnych, ale i szczególnie wdzięcznych zadań sądów, czyli instytucji, które prawo stosują. Poprzez szerokie stosowanie zasad współzycia społecznego, prawo nie straci swych walorów – wręcz przeciwnie stanie się bardziej elastyczne, a jednocześnie znacznie bliższe w odczuciu szarego człowieka.

3.5 Literatura

3.5.1 Literatura obowiązkowa

- Dybowski K. [w:] Radwański Z. (red.) - System Prawa Cywilnego - Tom III (1981);
- Radwański Z., Olejniczak A., Zobowiązania – część ogólna, wyd. 8, Wydaw. C.H. Beck, Warszawa 2008;
- Radwański Z., Prawo cywilne – część ogólna, Wydaw. C.H. Beck, Warszawa 2007;
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, LexisNexis (wcześniejsze wydania PWN) Warszawa 2009.

3.5.2 Literatura uzupełniająca

- Gasińska M., Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej, [w:] Monkiewicz J. (red.), Podstawy ubezpieczeń. Produkty, t. 2, Poltekst, Warszawa 2003;
- Małysz F., Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej. Odpowiedzialność cywilna, Wiadomości Ubezpieczeniowe nr 1, 2 z 1997;
- Reps J., Reps S., Ubezpieczenia majątkowe i osobowe, Wydaw. Książkowe INFOR, Warszawa 1997;
- Reps S., Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej – problemy praktyczne, Wiadomości Ubezpieczeniowe, nr 5, 6 z 1997;
- Stelmachowski A., Wstęp do teorii prawa cywilnego, PWN, Warszawa 1969;

- Stelmachowski A., Zarys teorii prawa cywilnego, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 1998;
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. z 1964 r., nr 16, poz. 93 ze zm.

3.5.3 Netografia

- <http://www.e-prawo.edu.pl/>;
- <http://www.kodeks-cywilny.org/>;
- <http://lex.edu.pl/>;
- <http://mecenas.pl/>;
- <http://www.scholaris.pl/>.

3.6 Spis tabel i rysunków

Tabela 3.1 Różnice odpowiedzialności cywilnej	6
Rysunek 3.1 Odpowiedzialność cywilna	2
Rysunek 3.2 Rodzaje odpowiedzialności cywilnej	4
Rysunek 3.3 Czyn niedozwolony	4
Rysunek 3.4 Przesłanki odpowiedzialności cywilnej	8
Rysunek 3.5 Rodzaje odpowiedzialności cywilnej	9
Rysunek 3.6 Zasady win	9

3.7 Spis treści

3 Odpowiedzialność cywilna - pojęcie, rodzaje	2
3.1 Pojęcie odpowiedzialności cywilnej	2
3.2 Rodzaje odpowiedzialności cywilnej	3
3.3 Przesłanki odpowiedzialności cywilnej	6
3.4 Odpowiedzialność na zasadzie winy i ryzyka	8
3.5 Literatura	11
3.5.1 Literatura obowiązkowa	11
3.5.2 Literatura uzupełniająca	11
3.5.3 Netografia	12
3.6 Spis tabel i rysunków	12